

בְּשֵׁם יי אֵל עוֹלָם

רַבֵּנוּ מֹשֶׁה בֶּן מִיָּמוֹן
הַלְכוֹת שְׁמֹטָה וְיוֹבֵל

מִסְפָּר

מִשְׁנֵה תוֹרָה

מְגִיָּה וּמְדִיק עַל פִּי כְּתָבֵי יָד תִּימָנִים

וּמִנְקֵד לְפִי מְסֻרַת תִּימָן

מֵהַדִּיר וְעוֹרֵךְ רֵאשִׁי: יוֹחָאִי מִקְבִּילִי

עוֹרֵךְ סִדְרַת נוֹסַח תִּימָן: דּוֹד מֹשֶׁה

נִיקוּד: יַחִיאֵל קֶאֱרָה וְאָדָם בֶּן נוֹן

מפעל משנה תורה

בשיתוף עם 'מכון התורה והארץ'

בהוצאת בית המדרש ובית הכנסת 'שערי ציון', יד-בנימין

הלכות שמטה ויובל

שְׁמֵטָה – השנה השביעית. ומשמעות המילה שמיטה 'ויתור על הבעלות'. וְיֹבֵל – שנת החמישים. ופירושו המילה יובל 'שופר' (שמות יט, יג; ת"א ורס"ג), מפני שתוקעים בה בשופר של איל כשמכריזים על יציאת העבדים לחירות (סה"מ עשה קלו).

מניין המצוות: (א) שְׁתַּשְׁבֵּת הָאָרֶץ – וכוונת הדברים שאנו מצוים שהקרע תשבות, שהרי להלן (א,א) כתב רבנו שהאיסור על העושה. (ב) עֲבוֹדַת הָאָרֶץ – כגון זריעת גרעיני תבואה או גרעיני עצי פרי. (ג) עֲבוֹדַת הָאֵילָן – כגון גיזום. (ד) שְׁלֵא יִקְצַר הַסְּפִיחַ – שלא יקצור האדם שום דבר מאכל הצומח מן האדמה בשנה השביעית, גם אם צמח מאיליו (להלן ד,א). כְּנָגְד הַקּוֹצְרִים – כמקובל לקצור ובכמות מסחרית, אבל מותר לקצור "כמי שקוצר דבר שהוא הפקר בלי הכנה ובלי התכוננות" (סה"מ ל"ת רכב; וראה להלן ד,כב-כג). (ה) יִבְצַר – יקטוף ענבים, והוא הדין לשאר הפירות. הַנְּזִירִים – הפירות, שנאמר עליהם בתורה "ואת ענבי נזירך לא תבצור", שהענבים שלא נזמרו דומים לנזיר שאינו מסתפר (רמב"ן). (ו) שְׁיִשְׁמִיט –

יש בכללן שְׁתִּים וְעֶשְׂרִים מְצוּוֹת, תִּשְׁעַ מְצוּוֹת עֲשֵׂה וְשֵׁשׁ עֲשָׂרֵה מְצוּוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, וְזֶה הוּא פְּרָטָן: (א) שְׁתַּשְׁבֵּת הָאָרֶץ מִמְּלֶאכְתָּהּ בַּשְּׁבִיעִית. (ב) שְׁלֵא יַעֲבֹד עֲבוֹדַת הָאָרֶץ בַּשָּׁנָה זו. (ג) שְׁלֵא יַעֲבֹד עֲבוֹדַת הָאֵילָן בַּשָּׁנָה זו. (ד) שְׁלֵא יִקְצַר הַסְּפִיחַ כְּנָגְד הַקּוֹצְרִים. (ה) שְׁלֵא יִבְצַר הַנְּזִירִים כְּנָגְד הַבּוֹצְרִים. (ו) שְׁיִשְׁמִיט מֵה שְׁתּוֹצִיא הָאָרֶץ. (ז) שְׁיִשְׁמִיט כָּל הַלְּוָאָתוֹ. (ח) שְׁלֵא יִגַּשׁ וְלֹא יִתְבַּע הַלְּוָה. (ט) שְׁלֵא יִמְנַע! מִלְּהוֹוֹת קוֹדֵם הַשְּׁמֵטָה כְּדִי שְׁלֵא יֵאָבֵד מְמוֹנוֹ.² (י) לְסַפֵּר הַשָּׁנִים שְׁבַע שָׁבָע. (יא) לְקַדֵּשׁ שָׁנַת חֲמִשִּׁים. (יב) לְתַקַּע בַּשּׁוֹפָר בְּעֶשְׂרֵי לַתְּשׁוּבָה כְּדִי לְצַאֵת עֲבָדִים חֲפְשִׁים. (יג) שְׁלֵא תַעֲבֹד אֲדָמָה בַּשָּׁנָה זו. (יד) שְׁלֵא יִקְצַר סְפִיחֶיהָ כְּנָגְד הַקּוֹצְרִים. (טו) שְׁלֵא יִבְצַר נְזִירֶיהָ כְּנָגְד הַבּוֹצְרִים. (יו) לְתַן גְּאֻלָּה לְאָרֶץ בַּשָּׁנָה זו, וְזֶה הוּא דִין שְׁדֵה אֲחֻזָּה וְשְׁדֵה מְקַנָּה. (יז) שְׁלֵא תִמְכַּר הָאָרֶץ לְצַמִּיתוֹת. (יח) דִּין בְּתֵי עָרֵי חוֹמָה. (יט) שְׁלֵא יִנְחַל כָּל שְׁבֵט לְוֵי בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אֲלֵא נֹתְנִין לָהֶם עָרִים מִתְּנָה לְשֵׁבֶת בָּהֶן. (כ) שְׁלֵא יִקַּח שְׁבֵט לְוֵי חֵלֶק בַּבָּזָה. (כא) לְתַן לְלוֹוִיִּם עָרִים לְשֵׁבֶת³ וּמְגִרְשֵׁיהֶן. (כב) שְׁלֵא יִמְכַּר מְגִרֵשׁ עָרֵיהֶם, אֲלֵא גּוֹאֲלִין לְעוֹלָם, בֵּין לַפְּנֵי הַיּוֹבֵל בֵּין לְאַחַר הַיּוֹבֵל. וּבְאֹר מְצוּוֹת אֵלוֹ בַּפְּרָקִים אֵלוֹ.

שיפקיר לכל. (ז) שְׁיִשְׁמִיט כָּל הַלְּוָאָתוֹ – שיוותר על כל החובות שחייבים לו אחרים. (ח) שְׁלֵא יִגַּשׁ – שלא יתבע כסף שהלווה לזולתו בתקיפות, שלא יאיים עליו ולא יבייש אותו (ראה מלווה ולווה א,ב-ג). וְלֹא יִתְבַּע הַלְּוָה – אפילו שלא בתקיפות. (י) לְסַפֵּר הַשָּׁנִים שְׁבַע שָׁבָע – מצוה זו והמצוה הבאה אחריה מסורות לבית דין הגדול, שהם מונים את השנים ואת השמיטות כדרך שאנו מונים ימים ושבעות בספירת העומר (להלן יא; סה"מ עשה קמ). (יא) לְקַדֵּשׁ שָׁנַת חֲמִשִּׁים – להכריז על שנת החמישים כשנת יובל על כל המשתמע מזה (ראה להלן ביאור י,א). (יג) שְׁלֵא תַעֲבֹד אֲדָמָה – עבודת אדמה כוללת את המושג עבודת הארץ (מצוה ב) ועבודת האילן (מצוה ג). (יז) לְתַן גְּאֻלָּה לְאָרֶץ – להחזיר את הנחלות לבעליהן. שְׁדֵה אֲחֻזָּה – נחלת אבות (ערכים וחרמים ד,א). שְׁדֵה מְקַנָּה – שדה שקנה אותה או זכה בה בדרך אחרת, כגון במתנה. (יז) לְצַמִּיתוֹת – לחלוטין, לעולמים (ת"א ויקרא כה,כג). (יח) בְּתֵי עָרֵי חוֹמָה – בתים בעיר מוקפת חומה (ראה להלן יב,טו-טז). (יט) נֹתְנִין לָהֶם עָרִים מִתְּנָה – 48 ערים, ובכללן 6 ערי מקלט (ראה להלן יג,א). (כ) בַּבָּזָה – בשלל המלחמה בכיבוש ארץ ישראל (להלן יג,א). (כא) וּמְגִרְשֵׁיהֶן – הפרוורים שמחוץ לעיר שדרים בהם הרועים והאיכרים (פה"מ: חלה ד,יא; ערכים ט,ח). הנמצאים במרחק עד שלושת אלפים אמה, כקילומטר וחצי (להלן יג,ב). (כב) שְׁלֵא יִמְכַּר – שלא ישתנה ייעוד הקרקע, כגון ממגרש לשדה חקלאי לשטח בנוי (להלן יג,ה). גּוֹאֲלִין – קונים חזרה מגרש שמכרו.

הערה: מצוות א-ג מבוארות בפרקים א-ג. מצוות ד-ו מבוארות בפרק ד. מצוות ז-ט מבוארות בפרק ט. מצוות י-יו מבוארות בפרק י. מצוות יז-יח מבוארות בפרקים יא-יב. מצוות יט-כ מבוארות בפרק יג.

בְּאֲכִילָהּ. וְכֹל שֶׁלֹא הִחְזִיקוּ בּוֹ אֵלָא עוֹלֵי מִצְרַיִם בְּלֶבֶד, שֶׁהוּא מְכַזֵּב וְעַד הִנָּהָר וְעַד אֲמֶנֶה – אֵף עַל פִּי שֶׁהוּא אֲסוּר בְּעִבּוּדָה בְּשָׂבִיעִית, הַסְפִּיחִין שֶׁצּוֹמְחִין בּוֹ מִתְּרִין בְּאֲכִילָהּ. וּמִהִנָּהָר וּמֵאֲמֶנֶה וְהַלְאָה – מִתֵּר בְּעִבּוּדָה בְּשָׂבִיעִית.

כז סוּרְיָה – אֵף עַל פִּי שְׂאִין שְׂבִיעִית נוֹהֶגֶת בָּהּ מִן הַתּוֹרָה, גִּזְרוּ עָלֶיהָ שֶׁתִּהְיֶה אֲסוּרָה בְּעִבּוּדָה בְּשָׂבִיעִית כְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כְּדִי שֶׁלֹא יִנְיָחוּ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וַיִּלְכּוּ וַיִּשְׁתַּקְּעוּ שָׁם. אֲכָל עֲמוּנָן וּמוֹאָב וּמִצְרַיִם וְשֹׁנַעַר – אֵף עַל פִּי שֶׁהֵן חֲבִיבִין בְּמַעֲשָׂוֹת מִדְּבָרֵיהֶם, אֵין שְׂבִיעִית נוֹהֶגֶת בָּהֶן.

כח עֵבֶר הַיַּרְדֵּן – שְׂבִיעִית נוֹהֶגֶת בָּהּ מִדְּבָרֵיהֶם. וְסְפִיחֵי עֵבֶר הַיַּרְדֵּן וְסְפִיחֵי סוּרְיָה – מִתְּרִין בְּאֲכִילָהּ; לֹא יֵהִיוּ אֲרָצוֹת אֵלוֹ חֲמוּרִין מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁהִחְזִיקוּ בָּהּ עוֹלֵי מִצְרַיִם. **כט** גּוֹי שֶׁקָּנָה קֶרֶקַע בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וּזְרָעָה בְּשָׂבִיעִית – פְּרוּתֵיהָ

ועד הנהר. כזיב היא בערך באמצע בין הנהר לבין אמנה.

כז סוּרְיָה – הארצות שכבש דוד (תרומות א, ג; ט.א). ראה מפה. אֲסוּרָה בְּעִבּוּדָה – בעבודת אדמה מכל סוג, כדי שלא ישתקעו בה יהודים. אבל מותר לטפל ביבול אחר שנטקף (להלן ח, ט), מפני שהקלה בעבודות הנעשות לאחר הקטיפה לא תגרום לאנשים להשתקע בה. חֲבִיבִין בְּמַעֲשָׂוֹת מִדְּבָרֵיהֶם – הפרשת תרומות ומעשרות בארצות אלו בשש השנים במחזור השמיטה היא מתקנת נביאים וחכמים (תרומות א, א).

כח עֵבֶר הַיַּרְדֵּן – המזרחי, שכבש משה רבנו. **כט** פְּרוּתֵיהָ מִתְּרִין – יש שהבינו שמותר לאכול את הפירות והריהם בקדושת שביעית, מפני שאין לגוי קנין בארץ להפקיעה מן המצוות והרי היא בקדושתה (תרומות א, י; וכך הבינו הרדב"ז כאן, ר"י קורקוס, המבי"ט ועוד); ויש שהבינו שלא חלה קדושת שביעית בפירות שנקנו מגוי לאחר גמר מלאכתם שנעשתה בידי הגוי (כס"מ – שו"ת אבקת רוכל). למחלוקת זו הייתה משמעות מעשית כבר לפני מאות שנים בארץ ישראל בה כמעט כל המגדלים היו נכרים. להלכה פסקו רבים שכיוון שבזמן הזה השביעית מדרבנן (להלן ט, ט), הפירות מותרים לגמרי ולא חלה

טבלה מסכמת להלכות כה-כח:

המקומות	עבודת הארץ	הספיחים
עולי בבל	אסורה	אסורים
עולי מצרים	אסורה	מותרים
מאמנה ואילך	מותרת	מותרים
סוריה	אסורה מדרבנן	מותרים

מפה מבאר את הלכה כז: המזרח התיכון. במפה מצוינים שמות המדינות בימינו, וקוי הגבול בניהם סומנו בקווקו דק. במפה מצוינים שמות הארצות בימי קדם: שנער, עמון, מואב ומצרים. גבול סוריה שבהלכה מסומן בקווקו עבה, והגבול התחתון שלו משוער ואפשר שהוא מצומצם יותר (ראה תרומות א, ט). באיור סומנה ארץ ישראל בתחום עולי בבל. ירושלים סומנה "י-ם". להרחבה ראה ביאור תרומות פרק א.

פגין – פירות שעדיין לא הבשילו. **כ** באילן סרק – עץ שאינו מניב פירות אכילים. כפרי שלהן – השרף משמש למאכל ולסיכה וכדומה, ולכן הוא בגדר פרי לעניין קדושת שביעית (שכ"ה).

כא הכובש ורד... בשמן – השמן המבושם נעשה על ידי ספיגת ריחו של צמח ריחני הכבוש בו. ילקט את הורד והשמן מפר – יוציא את הוורדים מתוך השמן, כדי שלא יהיו זמן רב בשמן, שלא יספוג את ריחם ויחולו עליו דיני ביעור שביעית החלים על הוורד (פה"מ שביעית ז,ו). חייב לבער השמן וכו' – מפני שהשמן הטרי סופג מיד את ריח הוורדים (שם). **כב** מין במינו בכל

שהוא – תערובת של שני פירות מסוג אחד, אחד קדוש בקדושת שביעית ואחד אינו קדוש בקדושת שביעית, כגון שנתערב יין של שישית ביין של שביעית, אסור אף שיעור מועט ביותר ממנו. שלא במינו בנותן טעם – תערובת של כמה סוגים של פירות, כגון חרובים עם יין, אסורה רק אם ניתן לחוש בטעם פרי השביעית בכלל התערובת בפירות האחרים.

א לחזק וכו' – כגון שראהו חורש או זורע, אומר לו 'תתחזק!' או 'תצליח!' וכיוצא בדברים אלו" (להלן ח). ובמקום אחר הרחיב רבנו ואמר: "והמחזק ידי עוברי עברה, שהוא עיור ואינו רואה דרך האמת מפני תאוות לבו, הרי זה עובר בלא תעשה, שנאמר 'ולפני עור לא תתן מכשול' (ויקרא יט, יד)" (רוצח יב, יד).

ב אמן – בעל מלאכה. חשוד על השביעית – שכבר העידו עליו שני עדים שלא הקפיד על איסורי שביעית, ולא שהוא חשוד בלבד (טוען ונטען ב,ג). על מערכת מוטות הניתנים על הבהמה ומחוברים אליהם אבזרים למשיכת עגלה או מחרשה וכדומה. ראה איור. מזרה – כלי לזריית תבואה, ידית ארוכה שבקצה שלה כעין מזלג (פה"מ שבת יז, ב; פירוש קדמון ממזרים לשבת כה, ז; פה"מ שביעית

ה,ה). דקר – דקר זה הוא החלק העיקרי במחרשה, ואפשר שהכוונה לאבזר ידני, הדומה לו בצורתו (פה"מ שביעית ה,ו). ראה איור. פל שפולאכתו מיוחדת למלאכה שאסורה בשביעית – כל כלי המיועד למלאכה האסורה בשביעית בלבד ואינו כלי רב שימושי (כמבואר להלן א).

ג המגל – כלי קצירה. ראה איור.

לו שביעית; והיוצא מן הפגין – יש לו שביעית ולדמיו שביעית. **כ** במה דברים אמורים? באילן מאכל. אבל באילן סרק – אף היוצא מן העלין ומן העיקרין³¹ כפרי שלהן, ויש לו שביעית ולדמיו שביעית.

כא הכובש ורד בשמן שלששית – ילקט את הורד, והשמן מפר. כבשו בשמן שלמוצאי שביעית – חייב לבער השמן, שהרי הורד יבש הוא, וכבר נתחייב בפעור. **כב** חרובין שלששית שפכשן ביין ששית או ביין מוצאי שביעית – חייב לבער היין, שהרי טעם פרות שביעית בו. זה הפלל: פרות שביעית שנתערבו בפרות אחרות: מין במינו – בכל שהוא; ושללא במינו – בנותן טעם.

פרק שמיני

החשוד על השביעית

הכלל

א פדרך שאסור לעבד הארץ בשביעית, כך אסור לחזק ידי ישראל שעובדין אותה או למכר להן פלי עבודה, לפי שאסור לחזק ידי עוברי עברה.

מכירה והשאלה לחשוד על השביעית

ב ואלו פלים שאין האמן רשאי למכרן בשביעית למי שהוא חשוד על השביעית: מחרשה וכל פליה, העל והמזרה והדקר. זה הפלל: פל שפולאכתו מיוחדת למלאכה שאסורה בשביעית – אסור למכרו לחשוד³²; ולמלאכה שאפשר שתהיה אסורה ותהיה מתרת – מתר למכרו לחשוד³².

ג פיצד? מוכר הוא לו המגל והעגלה וכל פליה, שאם יקצר

איורים מבארים להלכות ב-ג: על, דקר, מגל ומזרה

פסקי מו"ר הגאון רבי יוסף קאפח זצ"ל

ע"פ ספר 'משנת השמיטה', הרב אביעד אשואל שליט"א

(מכון מש"ה, קרית אונו ה'תשס"א. נלקטו רק פסקים שלא נידונו בביאורו למשנה תורה)

עמ' סב : אין למנוע כניסת בהמה וחיה לתוך שדהו, כשם שאין למנוע כניסת אדם, אלא אם כן יש חשש להשחתת השדה (ספר המצוות עשין קלד).

עמ' סה : לדעת רבנו אין מצווה באכילת פירות שביעית, והיא בבחינת היתר.

עמ' עא : הנוהגים למלא את כוס ההבדלה על גדותיה, ואף לכבות ביין הנשפך את הנר, וכן הנוהגים להטיף יין מהכוס בשעת קריאת ההגדה – אינם צריכים להימנע מכך ביין שביעית, שזהו חלק משימוש.

עמ' עד : מותר להדליק נר חנוכה בשמן שביעית, שאף על פי שאסור ליהנות מאורו, סוף סוף ישנה הנאת חיסכון דמי שמן אחר.

עמ' עז – עח : ראוי לייחד 'פח שמיטה'. כל קליפה שרגילים בני אדם לאכלה יש לנהוג בה קדושת שביעית, והדבר תלוי במידת כל אדם (יש לנהוג קדושת שביעית בזגים לאחר הכנת יין). מותר לתלות פירות שביעית בסוכה לנוי, אך אין לעשות מהם יצירת אומנות.

עמ' פג – פד : במצב שאין אתרוגים בחוצה לארץ, אולי יש להתיר לייצא, אם יערכו אתרוגים הקדושים בקדושת שביעית באתרוגים שאין בהם קדושת שביעית.

עמ' צא : מותר לשלוח פירות שביעית כמשלוח מנות, ויוצאים ידי חובה, ואין בזה משום פורע חובו בדמי שביעית.

עמ' צג : בקניית דבר מאכל שנוהגת בו קדושת שביעית עם דבר מאכל שלא נוהגת בו קדושת שביעית, גם אם שווי השני מועט משווי הראשון, שייך להבליע.

המקבל עודף ממוכר בזמן הזה אינו צריך לחוש שמא המעות הן דמי שביעית.

עמ' צט : בזמן הזה עדיף שלא לקנות סחורה ערבית, משום שהם מוחזקים כשופכי דמים ומבקשים להפקיע את אחיזתנו בארץ ישראל. ובשעת הדוחק יקנה מהיתר מכירה או אוצר בית דין, בפרט ששמיטה דרבנן.

עמ' קו : מותר לגזום גדר חי כשכוונתו לנוי ולא לעודד את צמיחתה.

עמ' קז : מותר להסיר קוצים מענפי עץ האתרוג למניעת פגיעה בפירות.

עמ' קח : מותר לקצוץ ענפים לסכך בלא שינוי.

עמ' קיא : מותר לכסח את הדשא (כשכוונתו לנוי, לא להצמיחו). אין בעלי הקאת קדושת שביעית.

עמ' קטו : מותר לערב דשן במי ההשקיה.

ילקוט מדרשי תימן בענייני שמיטה ויובל

מדרש הגדול

א אחד כשנכנסו ישראל לארץ ואחד כשעלו מן הגולה - ביאר רד"צ הופמן שכשנכנסו לארץ בימי יהושע היתה כל הארץ שלהם ולכן כתוב 'ארצך', ולעומת זאת כששבו מן הגולה בימי עזרא היו משועבדים למלכי פרס ולא היתה כל הארץ שלהם ולכן כתוב 'שדך', ומכאן שנהגה שביעית אף בימי הבית השני ולאחר חורבנו:

א וְיָשַׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אֲרָצְךָ (שמות כג, ו), רַבִּי נֹתָן בֶּן יוֹסֵף אומר, כתוב אחד אומר 'שש שנים תזרע שדך' (ויקרא כה, ג) וכתוב אחד אומר 'ושש שנים תזרע את ארצך', כאיזה צד יתקיימו שני כתובין, אחד כשנכנסו ישראל לארץ ואחד כשעלו מן הגולה.

ב גִּבְרֵי כַח עֲשֵׂי דְבָרוֹ (תלים קג, ט), במשמיטי שביעית הכתוב מדבר. נֹאמֵר כֵּן עֲשֵׂי דְבָרוֹ וְנֹאמֵר לְהֵלֵךְ וְזֶה דְבַר הַשְּׁמִיטָה (דברים טו, ב). וכי יש לך כוח גדול מכוחן שלאלו שרואין שדותיהן פֶּשֶׁה מלאים זרעים וכרמיהן פֶּשֶׁה מלאים ענבים ובני אדם ובהמות וחיות נכנסין לתוכן ואוכלין ומחריבין אותן, ואינן גוערין בהן, יש לך גיבורים מאלו. ועליהן נֹאמֵר טוֹב אֲרַךְ אַפְּיִם מִגְּבוּרָה (משלי טז, לב).

מעשה באדם אחד שהיתה לו שדה אחת והיה מתפרנס ממנה כל ימיו, וכיוון שהגיעה שנה שביעית אמר לְאָרִיסוֹ פָּרְצוּ אֶת גְּדֵרֵיהֶם וקצצו פירותיה וסתמו מעינותיה, הלכו ועשו כך. לימים עברו עליה וראו אותה שהיא דישה לבני אדם ולבהמות ולחיות והיא חרבה ונטושה. התחילו מטפחין על פניהם והלכו אצל בעל השדה ואמרו לו, ערב לך שתהא אותה שדה שהיתה מכלכלת אותך בכל מיני מעדנים דישה לכל. אמר להן, שוטים שבעולם, אין אתם יודעים ששנה זו שביעית היא. המתינו עד שתכנס שנה שמינית ואתם רואים אותה טובה ממה שהיתה. והלא ישראל עצמן נמשלו בשביעית, שֶׁנֶּאמַר פִּי כָּרַם יִי צְבָאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל (ישעיה ה, ז). אף על פי שנשתעבדו ששה שעבודים, מצרים וארם ובבל ומדי ופרס ויון, ובא השעבוד השביעי וְאָבַד כָּל מַלְכֵי־וֹת שֶׁלפָּנָיו וְהַשְּׁבִיט מִיִּשְׂרָאֵל ששה דברים, שכינה ואורים ותומים וקרבנות ומלכות ונבואה. ואיזה הוא שביעי, זה ישמעאל. ומנין שנמשלה מלכותו בשביעית, כתיב התם גְּזִי גְזָרְךָ וְהַשְּׁלִיכֵי [וְשֹׁאֵי עַל שְׁפִימֵ קִינָה] פִּי מָאֵס יִי וְיִטֵּשׁ אֶת דֹּר עֲבָרְתוֹ (ירמיה ז, כט), ובשביעית

ב והשבית מישראל ששה דברים, שכינה ואורים ותומים וקרבנות ומלכות ונבואה - מנה את האורים והתומים כשני דברים, על אף שבפשטות הם דבר אחד (אבני החושן, לדעת רבנו בהלכות כלי המקדש י, ט), שהואיל והוא יוצא לשני פנים: 'אורים' שהן מאירין לישראל, ותומים שהן מתימין לפניהם את הדרך (ירושלמי יומא ז, א), או כלשון התלמוד הבבלי: 'אורים שמאירין את דבריהן, תומים שמשלימין את דבריהן' (יומא עג, ב), מחשיבו כשנים:

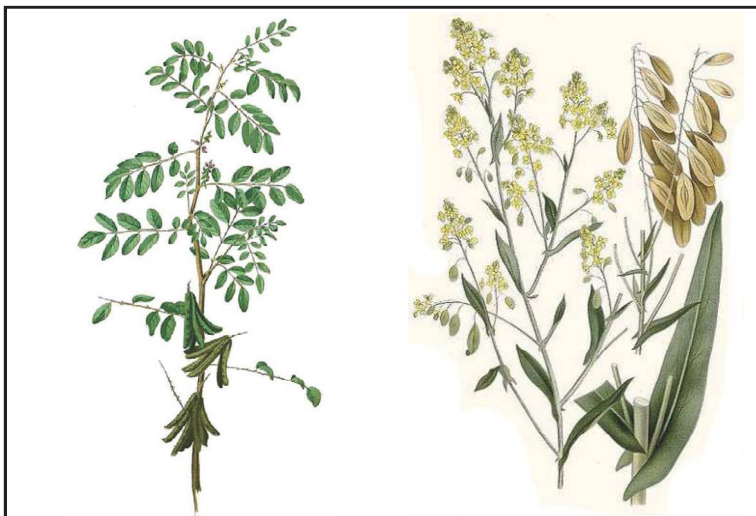
אָזוב (בערבית: זַעְתָּר)

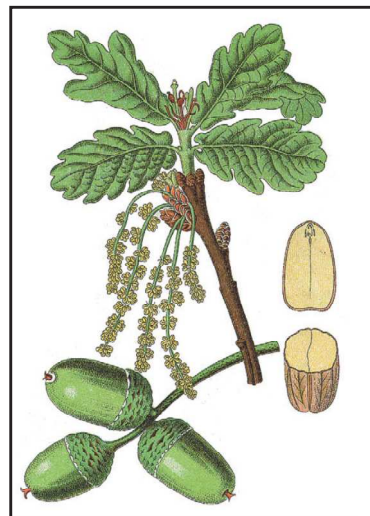
אֶטְדִין (בימינו: אשחר ארץ ישראל)

אִירוֹס (נְקִנֵּעַ, דְּנָדָנָה של הרמב"ם)

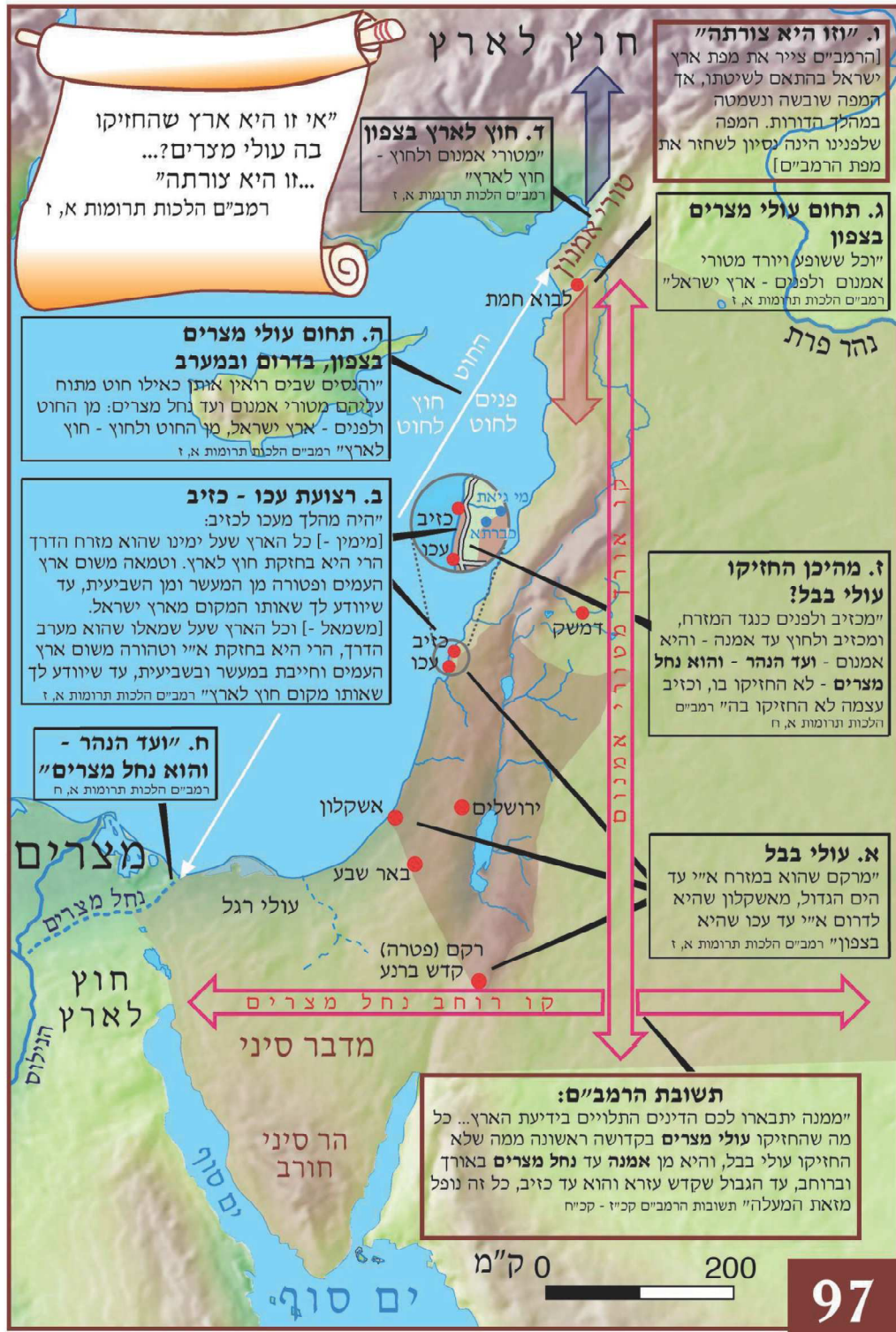

שני זיהויים לצמח אֶסְטָס - 'אֶסְטָס הַצְּבָעִים' (מימין) ו'נִיל הַצְּבָעִים' (משמאל)

אֵלֶה (בימינו: אֶלוֹן)

מפת ארץ ישראל של הרמב"ם

ארץ ישראל בגבולות אברהם ← חייב בתרומות, מעשרות ושביעית

תחום עולי בבל

מפתח מידות ומשקלות

מפתח זה, העשוי לכל ספר משנה תורה, כולל גם הגדרות מפירוש המשנה של הרמב"ם. לא נכללו שיעורים שמשמעותם מקומית (כגון כל שיעורי ההוצאה בשבת וכו').

כללים

הבחנה בין נפח ומשקל – "וכמה שיעור חלה... כגוף הביצה הבינונית לא כמשקלה". פעמים ימיר הרמב"ם את הנפח למשקל מים, שמשקלו הסגולי 1 גרם לסמ"ק, או ליין שמשקלו הסגולי קרוב ל-1 (חמץ ומצה היב; עירובין א,יב; פה"מ פאה ח,ה).

נפח אוורירי – חישוב הנפח הוא על פי החלל שנתפס, ללא תלות בצפיפות החומר "בין לטומאה חמורה, בין לטומאה קלה, בין לאיסור" (טומאת אוכלין ד,ו; פה"מ טהרות ג,ד; שבת יח, כה).

לזכור – "ואלו השיעורין שאדם צריך לזכור אותן תמיד" (עירובין א,ג).

השוואה למידות ימינו – מובאים בזה שיעורים מקורבים במידות ימינו, המאפשרים חישובים לרוב המידות במפתח זה (מתוך פירוש הר"י קאפח בהלכות עירובין א,י; פירוש יד פשוטה בעירובין פ"א ובשקלים פ"א; ומאמר הרב פיקסלר 'מידות ושיעורי תורה בפירוש המשנה לרמב"ם'): **אצבע**: כ-2 ס"מ. **לוג**: כ-300 סמ"ק. **דינר**: 4.23 גרם בדיוק. **הערה**: כדי לתאם בין שיעור מקוה שהוא נפח של 40 סאה מים, שהם 3 אמות מעוקבות, הוספנו שיעור נוסף במידת האמה.

הלכה למשה מסיני – התוקף והמקור: "וכל השיעורין ומחלוקתיהן, הלכה למשה מסיני" (מאכלות אסורות ב,יא).

מידות מעשיות – הרמב"ם מדד מעשית את המידות (כגון: רוחב הגודל בשעורות) כדי לתרגמן למידות ימיו. אף על פי כן, המידות הם בקירוב וממוצעות לאדם בינוני: "שעורות בינוניות", "ביצה בינונית", "באדם בינוני" וכו' (ספר תורה ט,ט; שבת ח,ה; שביבת עשור ב,א).

הערכה טבעית – "הדבר מסור למראית עינו של אדם שביצה זו בינונית לא גדולה ולא קטנה". וכן "והרימון שאמר בו בינוני, לא גדול ולא קטן לפי דעתו של רואה" (פה"מ כלים יז,ו; כלים ו,ב).

חשבונות מקורבים – גם חישובים בעלי הקשר הנדסי, נעשים בקירוב (תוך עיגול המספר), לא מתוך חוסר ידיעה, אלא משום שאין כל דרך להגיע לדיוק מוחלט. כך הוא יחס רדיוס המעגל להיקפו, π , מספר שאיננו רציונלי (טומאת מת יב,ח – כולל ציור; וראה פה"מ עירובין א,ה).

להחמיר – טווח הדיוק במדידות משמש בכלאיים בסוכה ובשבת לחומרה: לעתים למידה הפחותה ולעתים למידה היתרה (שבת יז,לו; כלאיים ח,יב).

מידות אורך

אַצְבָּע, רֹחַב הַגָּדֹל	רוחב ממוצע של בוהן היד. והוא רוחב שבע שעורות בינוניות זו בצד זו, בדוחק; והן כאורך שתי שעורות, ברוח. כ-2 ס"מ.	שבת יז,לו; ספר תורה ט,ט.
מְלוֹא הַסִּיט	שתי אצבעות. שישית זרת.	מתוך שבת ט,יח; פה"מ ערלה ג,ב; שבת יג,ד; כלים יג,ד.
טֶפַח	ארבע אצבעות. כ-8 ס"מ.	ספר תורה ט,ט.
רֹחַב הַסִּיט	כדי למתוח מן בוהן של יד עד האצבע הראשונה, כשיפתח ביניהן בכל כוחו, והוא קרוב לשני שלישי זרת. כשני טפחים.	שבת ט,ז; ט,י.
זֶרֶת	חצי אמה. שלושה טפחים.	כלי המקדש ט,ו.
אַמָּה	שישה טפחים. כחצי מטר (ערך אפשרי נוסף: 45 ס"מ)	שבת יז,לו.
מֵיל	2000 אמה. כקילומטר.	רוצח יג,ו.
פָּרְסָה	4 מיל. כ-4 ק"מ.	תפילה ד,ב.
דֶּרֶךְ רְחוּקָה	חמישה עשר מיל. וזהו מהלך חצי יום בנחת. כ-15 ק"מ.	קרבן פסח ה,ט.
מֵהֶלֶךְ יוֹם אֶחָד	30 מיל. כ-30 ק"מ.	אבל ז,ד. וראה קרבן פסח ה,ט.

מידות שטח

שְׁעָרוֹת	הרווח בין שתי שערות הצומחות זו ליד זו.
עֲדָשָׁה	שטח צמיחת ארבע שערות, שתי שערות אורך ושתי שערות רוחב. טומאת צרעת ג, א.
גָּרִיס	גריס הקלקי, שהוא מרובע, שיש בו כדי תשע עדשות שלוש על שלוש. או שהוא מקום מרובע מעור הבשר כדי צמיחת שלושים ושש שערות, שש שערות אורך ושש רוחב. איסורי ביאה ט, ז; צרעת א, ז.
בֵּית רֶבַע	אחד מ-24 של בית סאה. כ-26 מ"ר. כלאיים ג, ט.
בֵּית סָאָה	2500 אמות מרובעות = 50 אמות × 50 אמות. כ-625 מ"ר. שבת טז, ג; כלאיים ד, ז.
בֵּית כּוֹר	75000 אמות מרובעות ~ 274 אמות × 274 אמות. 30 בתי סאה. כ-18.75 דונם. ערכין וחרמין, ד, ד-ה.

מידות נפח

מְשׁוּרָה	(לח) מידה קטנה. אחד משלושה ושלשים בלוג. כ-9 סמ"ק. גנבה ח, ז.
עוֹפְלָא	(לח) חצי רביעית. כ-35 סמ"ק. עירובין א, יב-יג.
מְלוֹא לִגְמִיּוֹ	(לח) שיעור נפח שתייה. כל אחד ואחד לפי לוגמיו חייב. וכמה מלוא לוגמיו כדי שיסלקם לצד אחד של פיו וייראה מלא, ושיעור זה באדם בינוני פחות מרביעית. שביתת עשור ב, א.
רְבִיעִית	(לח) רביעית הלוג. אצבעיים על אצבעיים על רום אצבעיים וחצי אצבע וחומש אצבע. ביצה וחצי. כ-75 סמ"ק. תפילה טו, ד.
לִיטְרָא	(לח) 2 רביעיות. כ-150 סמ"ק. עירובין א, יב-יג.
לוֹג, רֶבַע	(לח) 4 רביעיות. רובע (מידת יבש) הוא רובע הקב. כ-300 סמ"ק. עירובין א, יב-יג.
קָב	(יבש) 4 לוגין. 4 כיכרות. כ-1.2 ליטר. עירובין א, יב-יג.
עֶמֶר, שְׁעוֹר חֲלָה, עֲשָׂרוֹן	(יבש) נפח 43.2 ביצים בינוניות. עשירית האיפה. כ-2.16 ליטר. ביכורים ו, טו.
הֵין	(לח) 12 לוג. כ-3.6 ליטר. מעשה הקרבנות ב, ז.
סָאָה	(יבש) 6 קבין. כ-7.2 ליטר. עירובין א, יב-יג.
אֵיפָה	(יבש) 3 סאין. כ-21.6 ליטר. ערכין וחרמין ד, ד.
לֶתֶךְ	(יבש) 15 סאין. כ-108 ליטר. ערכין וחרמין ד, ד.
חֶמֶר, כּוֹר	(יבש) 2 לתכים. 180 קבין. כ-216 ליטר. ערכין וחרמין ד, ד.
גְּרוֹגֶרֶת	(יבש) תאנה מיובשת. שליש ביצה. כ-15 סמ"ק. שבת ח, ה.
זֵית	בימינו נפח זית בינוני הוא כ-3 סמ"ק, וכך גם בזמן המשנה (ראה מעשה הקרבנות יג, יד; מ' כסלו, 'כזית - פרי הזית כמידת נפח', תחומין י'). ראה בבלי שבת צא, א.
קֶמֶץ	(יבש) הנפח הנתפס כדרך שקומץ כל אדם, פושט פס ידו, וקומץ. ואין קומץ פחות מכשני זיתים. מעשה הקרבנות יג, יד.
כּוֹתֶבֶת גֶּסֶה	(יבש) פחות מכביצה במעט. שביתת עשור ב, א.
בֵּיצָה	(יבש) נפח ביצה בינונית. כ-50 סמ"ק. שבת ח, ה.
פָּרָס	(יבש) חצי כיכר. שמינית קב. 3 ביצים. כ-150 סמ"ק. מאכלות אסורות יד, ח.

סְעוּדָה	(יבש) שלוש ביצים בינוניות.	עירובין א, ט.
כָּפָר	(יבש) 6 ביצים. נפח לוג. כ-300 סמ"ק.	
כְּדֵי לְבַשֵּׁל בִּיצָה	שיעור נפח חומר הסקה: כדי לבשל כגרוגרת מביצה.	שבת ח, ה.
שֵׁעוֹר מְקַנָּה	כדי להעלות בהן טבילה לכל גוף האדם בבת אחת: שיערו חכמים, אמה על אמה ברום שלוש אמות; ושיעור זה הוא מחזיק ארבעים סאה מים.	מקוות ד, א.

מידות זמן

כְּדֵי הַלּוֹךְ אַרְבַּע אַמּוֹת	משך זמן של הליכת כשני מטר.	ראה הלכות תפילה ד, יד.
כְּדֵי הַלּוֹךְ מֵיל	כדי שיהלך אדם ברגליו הלוך בינוני מיל אחד, והוא כדי שני חומשי שעה מן השעות השוות (=24 דקות).	פירוש המשנה פסחים ג, ב; קרבן פסח ה, ט.
תוֹךְ כְּדֵי דְבוּר	כדי שיאמר תלמיד לרב: "שלום עליך רבי".	שבועות ב, יז.
כְּדֵי הַשְׁתַּחֲוֶיָה	כדי לקרות "ויכרעו אפיים ארצה על הרצפה, וישתחוו, והודות לה' כי טוב, כי לעולם חסדו" (דברי הימים ב ז, ג).	ביאת המקדש ג, כג.
כְּדֵי שְׁתִיית רְבִיעִית	זמן שתיית רביעית לאדם רגיל.	ראה שביתת עשור ב, ד; תרומות י, ג, ועוד.
כְּדֵי אֲכִילַת שְׁלֹשׁ בִּיצִים, כְּדֵי אֲכִילַת פָּרֶס	זמן אכילת חצי (=פרס) ככר שהיא בנפח שלוש ביצים בינוניות.	ראה מאכלות אסורות יד, ח; תרומות י, ג, ועוד.

מידות שקילה וכספים

אַסִּימוֹן	לשון של כסף.	מעשר שני ד, ט.
שְׁעוּרָה	משמש גם למידת אורך רוחב או משקל.	עירובין א, יב.
פְּרוּטָה	שמינית איסר. משקל חצי שעורה.	שקלים א, ג.
אַיֶסֶר	8 פרוטות. רבע מעה.	שקלים א, ג.
פְּנֻדִיּוֹן	2 איסרין. חצי מעה.	שקלים א, ג.
מְעָה, גְּרָה	16 שעורות. שישית דינר.	עירובין א, יב; שקלים א, ג.
דִּינָר (זוּז)	משקל 6 מעות. עשוי משמינית כסף והשאר – נחושת.	שקלים א, ג; אישות י, ח.
דִּינָר שְׁלֹכָסָף	משקל 6 מעות. עשוי כסף טהור.	אישות י, ח.
כֶּסֶף, שְׁקָל שְׁלֹתוֹרָה	20 מעין. עשוי כסף טהור.	שקלים א, ג; ערכין וחרמים א, ד.
שְׁקָל שְׁלֹחַכְמִים	(בשימוש במשנה תורה ולא הוגדר) 2 דינרים. חצי סלע.	נדרים ד, ג; מע"ש ה, יד, ועוד.
סֶלַע, שְׁקָל מוֹסָף	4 דינרים. 24 מעין. חצי זוז של כסף טהור.	עירובין א, יב.
דְּרַכְוִן	2 סלעים.	שקלים א, ד.
דִּינָר שְׁלֹזָהָב	25 דינר כסף. 4.23 גרם בדיוק.	מכירה ו, ד.
מְנָה	משקל מאה דינר. 423 גרם.	עירובין א, יב.
לִיטְרָא / רִטְל	משקל חצי לוג. משקל ליטרא.	מתנות עניים ו, ח;
(ריטליין)	35 דינר. כ-148 גרם זהב.	פה"מ תרומות י, ח.